RINKTINIAI FRAGMENTAI IŠ EPIKŪRO „SVARBIAUSIŲ MINČIŲ“ IR *GNOMOLOGIUM VATICANUM*

Vertimo seminarui atsirinkta dvidešimt graikų filosofo Epikūro (341–270 m. pr. Kr.) fragmentų – trys iš „Svarbiausių minčių“ (gr. Κύριαι δόξαι, lot. *Sententiae selectae* / *Ratae sententiae*), kurios mus pasiekė per Diogeno Laertijo „Filosofų gyvenimus“ (Epikūro biografijai ir tekstams skirta visa dešimtoji šio veikalo knyga), ir septyniolika iš bizantinio rinkinio *Gnomologium Vaticanum* – tik XIX a. pabaigoje Vatikano bibliotekoje atrasto ir į lietuvių kalbą, be abejo, dar neversto kodekso.

Epikūro „Svarbiausias mintis“, taip pat ir jo laiškus Menoikėjui bei Herodotui į lietuvių kalbą yra išvertęs Ričardas Mironas (in: *Filosofijos istorijos chrestomatija: Antika*, sud. B. Genzelis, Vilnius: Mintis, 1977, p. 303–306 [laiškas Menoikėjui], p. 307–318 [laiškas Herodotui], p. 318–322 [Svarbiausios mintys]), tačiau vertimo seminare darbuojantis su tekstais gana greitai paaiškėjo, jog pasiryžimas perversti tris atsirinktus fragmentus iš „Svarbiausių minčių“ nebuvo visai bevertis – lygiai taip pat būtų sveikintinas sumanymas perversti tai, kas išversta, ir išversti tai, kas dar neversta. Šį sumanymą, regis, palaikytų ir pasaulinės tendencijos – po vos 1999 m. pasirodžiusio Miroslavo Marcovichiaus parengto kritinio Diogeno Laertijo „Filosofų gyvenimų“ leidimo galbūt jau netrukus turėsime naują dvitomį Tiziano Dorandi leidimą, kurį anonsuoja Kembridžo universiteto leidykla. Šiuo reikalingu darbu Lietuvos akademinei bendruomenei būtų pagaliau suteikta galimybė naujoje šviesoje išvysti ir permąstyti Epikūro kūrybą, kuri istorijos tėkmėje itin nukentėjo nuo primityvoko ir menkai motyvuoto išankstinio supratimo apie „malonumų kultą“, kurių esą gyvenime turėtų siekti vadinamasis „epikūrininkas“, vadovaudamasis garsiuoju *carpe diem* paraginimu.

Tiek Epikūro, tiek turbūt ir bet kurio kito filosofo aforizmus versti nelengva – ypač taupant kalbos išteklius, įgyvendinamas *non multa, sed multum* principas, o šiuo konkrečiu atveju vertėjo darbą dar labiau apsunkina žinojimas, jog Epikūro aforizmai buvo jau paties filosofo nugludinti ir surašyti būtent tokiu pavidalu. Dėl šios ypatybės abudu Epikūro „minčių“ rinkiniai prisodrinti ne tik grynosios filosofijos, bet ir literatūros, o kai kurių fragmentų stilistika pulsuoja netgi tam tikru hėrakleitišku tamsumu (antai, *fr*: 14, 19, 33, 42 ar 71 iš *Gnomologium Vaticanum*). Dėl to itin organiško filosofijos ir literatūros lydinio jie, be abejo, yra laikytini pačios geriausios antikinės filosofijos tradicijos dalimi. Taigi nenuostabu, kad didžiąją dalį laiko, praleisto vertimo seminare, jo dalyviai laužė galvas stengdamiesi lietuvišką sakinį suformuluoti taip pat – ar bent jau panašiai – taupiai, tiksliai ir elegantiškai, kaip tai pavyko Epikūrui, tiesa, kur kas plastiškesne ir tam tikslui geriau pritaikyta graikų kalba.

Verčiant ir rengiant tekstus spaudai, naudotasi keturiais svarbiausiais Epikūro

leidimais, teikiant pirmenybę naujausioms Graziano Arrighetti ir Miroslavo Marcovichiaus redakcijoms, kurios – bent jau mūsų tyrinėtuose fragmentuose – dažniau sutampa negu skiriasi. Regis, vienintelio 42-ojo *Gnomologium Vaticanum* fragmento redakciniai skirtumai yra visiškai nulemiantys prasmę. Čia laikomės G. Arrighetti varianto:

> ὁ αὐτὸς χρόνος καὶ γενέσεως τοῦ μεγίστου ἀγαθοῦ καὶ ἀπολύσεως ‹τοῦ κακοῦ›.
> *Tuo pačiu metu ir didžiausias gėris randasi, ir blogis sunaikinamas.*

Tačiau priėmus P. von der Mühllo ir M. Marcovichiaus skaitymą, atitinkamo fragmento pabaiga būtų interpretuojama visai kitaip:

> ὁ αὐτὸς χρόνος καὶ γενέσεως τοῦ μεγίστου ἀγαθοῦ καὶ ἀπολαύσεως.
> *Tuo pačiu metu didžiausias gėris ir randasi, ir išsipildo.*

Štai šie keturi Epikūro leidimai, kurių redakcinius skirtumus (išskyrus, be abejo, teksto punktuaciją) pateikiame kritinio aparato pavidalu:

Epicurea, edidit Hermannus **Usener**, Lipsiae: in Aedibus B. G. Teubneri, MDCCCLXXXVII [1887] (tik Κύριαι δόξαι);

Epicuri epistulae tres et ratae sententiae a Laertio Diogene servatae, accedit *Gnomologium Epicureum Vaticanum*, in usum scholarum edidit P. **von der Mühll**, Lipsiae: in Aedibus B. G. Teubneri, MCMXXII [1922];

Epicuro, *Opere*, introduzione, traduzione e note di Graziano **Arrighetti**, Torino: Einaudi, 1973[2] (1960[1]);

Diogenis Laertii Vitae philosophorum, edidit Miroslav **Marcovich**, vol. I: Libri I–X, Berolini et Novi Eboraci: Walter de Gruyter, MMVIII [2008], vol. II: Excerpta Byzantina et indices, Stutgardiae et Lipsiae: in Aedibus B. G. Teubneri, MIM [1999].

***Paulius Garbačiauskas*,**
vertimo mokslinis redaktorius

ΚΥΡΙΑΙ ΔΟΞΑΙ	**SVARBIAUSIOS MINTYS**
8. οὐδεμία ἡδονὴ καθ᾽ ἑαυτὴν κακόν· ἀλλὰ τὰ τινῶν ἡδονῶν ποιητικὰ πολλαπλασίους ἐπιφέρει τὰς ὀχλήσεις τῶν ἡδονῶν.	8. Joks malonumas pats savaime nėra blogybė, tačiau kai kurių malonumų priežastys sukelia rūpesčių, smarkiai pranokstančių pačius malonumus.
9. εἰ κατεπυκνοῦτο πᾶσα ἡδονὴ τ‹όπ›ῳ καὶ χρόνῳ καὶ περὶ ὅλον τὸ ἄθροισμα ὑπῆρχεν ἢ τὰ κυριώτατα μέρη τῆς φύσεως, οὐκ ἄν ποτε διέφερον ἀλλήλων αἱ ἡδοναί.	9. Jei visi malonumai būtų suėję daiktan ir ta sankaupa vietos ir laiko atžvilgiu būtų visoje prigimtyje arba svarbiausiose jos dalyse, tai malonumai niekad vieni nuo kitų nesiskirtų.

10. εἰ τὰ ποιητικὰ τῶν περὶ τοὺς ἀσώτους ἡδονῶν ἔλυε τοὺς φόβους τῆς διανοίας τούς τε περὶ μετεώρων καὶ θανάτου [καὶ ἀλγηδόνων], ἔτι τε τὸ πέρας τῶν ἐπιθυμιῶν ‹καὶ τῶν ἀλγηδόνων› ἐδίδασκεν, οὐκ ἄν ποτε εἴχομεν ὅ τι μεμψαίμεθα αὐτοῖς πανταχόθεν ἐκπληρουμένοις τῶν ἡδονῶν καὶ οὐθαμόθεν οὔτε τὸ ἀλγοῦν οὔτε τὸ λυποῦμενον ἔχουσιν, ὅπερ ἐστὶ τὸ κακόν.

10. Jei švaistūnų malonumų priežastys išvaduotų protą nuo dangaus reiškinių, mirties ir skausmų baimių, maža to – pamokytų apie troškimų bei skausmų ribas, niekada neturėtume ko prikišti tiems žmonėms, iš visur prisipildžiusiems malonumų ir iš niekur nepatiriantiems nei skausmo, nei liūdesio. Vis dėlto tai yra blogybė.

GNOMOLOGIUM VATICANUM

4. πᾶσα ἀλγηδὼν εὐκαταφρόνητος· ἡ γὰρ σύντονον ἔχουσα τὸ πονοῦν σύντομον ἔχει τὸν χρόνον, ἡ δὲ χρονίζουσα περὶ τὴν σάρκα ἀβληχρὸν ἔχει τὸν πόνον.

14. γεγόναμεν ἅπαξ, δὶς δὲ οὐκ ἔστι γενέσθαι· δεῖ δὲ τὸν αἰῶνα μηκέτι εἶναι· σὺ δὲ οὐκ ὢν τῆς αὔριον κύριος ἀναβάλλῃ τὸ χαῖρον· ὁ δὲ βίος μελλησμῷ παραπόλλυται καὶ εἷς ἕκαστος ἡμῶν ἀσχολούμενος ἀποθνήσκει.

16. οὐδεὶς βλέπων τὸ κακὸν αἱρεῖται αὐτό, ἀλλὰ δελεασθεὶς ‹αὐτῷ› ὡς ἀγαθῷ πρὸς τὸ μεῖζον αὐτοῦ κακὸν ἐθηρεύθη.

17. οὐ νέος μακαριστὸς ἀλλὰ γέρων βεβιωκὼς καλῶς· ὁ γὰρ νέος ‹ἐν› ἀκμῇ πολὺς ὑπὸ τῆς τύχης ἑτεροφρονῶν πλάζεται· ὁ δὲ γέρων καθάπερ ἐν λιμένι τῷ γήρᾳ καθώρμικεν, τὰ πρότερον δυσελπιστούμενα τῶν ἀγαθῶν ἀσφαλεῖ κατακλείσας χάριτι.

VATIKANO POSAKIAI

4. Kiekvieną skausmą lengva paniekinti, mat stipriai varginantis skausmas trunka trumpai, o užsilaikęs kūne vargina menkai.

14. Gimstame kartą, dusyk juk negimstama – ir reikia negyventi per amžius. O tu, nebūdamas rytojaus viešpats, vilkini džiaugsmą. Juk gyvenimas pražudomas neapsisprendimu, ir kiekvienas iš mūsų be atilsio numiršta.

16. Nė vienas matydamas blogybę patsai jos nesirenka, bet priviliotas jos tarytum gėrio esti sučiumpamas didesniam blogiui.

17. Ne jaunuolis laikytinas palaimingu, o gyvenimą gražiai nugyvenęs senolis, mat dažnas nepastoviai mąstantis jaunuolis pačiame klestėjime yra blaškomas atsitiktinumo, o senolis, senatvėje tarytum uoste išmetęs inkarą, patikimu dėkingumu užsklendžia tas gėrybes, dėl kurių anksčiau nebuvo tikras.

19. ‹ὁ› τοῦ γεγονότος ἀμνήμων ἀγαθοῦ γέρων τήμερον γεγένηται.

19. Užmiršęs nutikusį gėrį jau šiandien yra senis.

21. οὐ βιαστέον τὴν φύσιν ἀλλὰ πειστέον· πείσομεν δὲ τὰς ἀναγκαίας ἐπιθυμίας ἐκπληροῦντες, τάς τε φυσικὰς ἂν μὴ βλάπτωσι, τὰς δὲ βλαβερὰς πικρῶς ἐλέγχοντες.

21. Prigimtį reikia ne spirti, o įtikinti. Įtikinsime išpildydami būtinuosius troškimus; taip pat ir prigimtinius, jei tik jie nekenkia, o kenkiančius griežtai atmesdami.

28. οὔτε τοὺς προχείρους εἰς φιλίαν οὔτε τοὺς ὀκνηροὺς δοκιμαστέον· δεῖ δὲ καὶ παρακινδυνεῦσαι χάριν φιλίας.

28. Negalima pritarti nei skubriems draugauti, nei to besipurtantiems, bet draugystės labui reikia ir nepabūgti.

33. σαρκὸς φωνὴ τὸ μὴ πεινῆν, τὸ μὴ διψῆν, τὸ μὴ ῥιγοῦν· ταῦτα γὰρ ἔχων τις καὶ ἐλπίζων ἕξειν κἂν ‹Διὶ› ὑπὲρ εὐδαιμονίας μαχέσαιτο.

33. Kūno balsas – nealkti, netrokšti, nešalti; šitai turįs ir besiviliąs turėti net ir su pačiu Dzeusu galėtų varžytis dėl laimės.

35. οὐ δεῖ λυμαίνεσθαι τὰ παρόντα τῶν ἀπόντων ἐπιθυμίᾳ, ἀλλ’ ἐπιλογίζεσθαι ὅτι καὶ ταῦτα τῶν εὐκταίων ἦν.

35. Nereikia sugadinti turimų dalykų trokštant neturimų, tačiau suvokti, kad ir jų buvo trokšta.

37. ἀσθενὴς ἡ φύσις ἐστὶ πρὸς τὸ κακόν, οὐ πρὸς τὸ ἀγαθόν· ἡδοναῖς μὲν γὰρ σῴζεται, ἀλγηδόσι δὲ διαλύεται.

37. Silpna esti prigimtis prieš blogį, bet ne prieš gėrį; mat ji gelbstisi malonumais, o skausmų yra ardoma.

42. ὁ αὐτὸς χρόνος καὶ γενέσεως τοῦ μεγίστου ἀγαθοῦ καὶ ἀπολύσεως ‹τοῦ κακοῦ›.

42. Tuo pačiu metu ir didžiausias gėris randasi, ir blogis sunaikinamas.

59. ἄπληστον οὐ γαστήρ, ὥσπερ οἱ πολλοί φασιν, ἀλλ’ ἡ δόξα ψευδὴς ὑπὲρ τοῦ ‹τῆς› γαστρὸς ἀορίστου πληρώματος.

59. Pilvas nėra nepasotinamas, kaip daugelis sako, tad ir nuomonė apie beribį pilvo pildymą yra klaidinga.

68. οὐδὲν ἱκανὸν ᾧ ὀλίγον τὸ ἱκανόν.

68. Nieko pakankamo tam, kam nepakanka mažai.

70. μηδέν σοι ἐν βίῳ πραχθείη ὃ φόβον παρέξει σοι εἰ γνωσθήσεται τῷ πλησίον.

70. Nieko nedaryk gyvenime to, ko bijotum sužinosiant kaimyną.

71. πρὸς πάσας τὰς ἐπιθυμίας προσακτέον τὸ ἐπερώτημα τοῦτο· τί μοι γενήσεται ἂν τελεσθῇ τὸ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν ἐπιζητούμενον; καὶ τί ἐὰν μὴ τελεσθῇ;

71. Visų troškimų reikia klausti šito: kas gi man nutiks, jei išsipildys siekiamas troškimas? Ir kas nutiks, jei neišsipildys?

73. καὶ τὸ γενέσθαι τινὰς ἀλγηδόνας περὶ σῶμα λυσιτελεῖ πρὸς φυλακὴν τῶν ὁμοειδῶν.

73. Verta, kad kūne rastųsi tam tikrų skausmų, idant apsaugotų nuo tos pat rūšies kitų.

80. νέῳ σωτηρίας μοῖρα τῆς ἡλικίας τήρησις καὶ φυλακὴ τῶν πάντα μολυνόντων κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τὰς οἰστρώδεις.

80. Jaunuolio dalis išsigelbėjime – prižiūrėti ir sergėti savo amžių nuo visa teršiančių siautulingų troškimų.

8 καθ’ ἑαυτὴν : καθ’ ἑαυτὸ Usener **9** τ‹όπ›ῳ : om. Usener et von der Mühll **10** [καὶ ἀλγηδόνων] : del. von der Mühll οὐθαμόθεν : οὐδαμόθεν Arrighetti
14 κύριος : ‹κύριος› von der Mühll et Marcovich τὸ χαῖρον : τὸν καιρόν von der Mühll et Marcovich **16** ‹αὐτῷ› : ‹ὄντι αὐτῷ καὶ οὐκ ἀποβλέψας› von der Mühll, om. Arrighetti **17** ἀκμῇ : ἀκμήν von der Mühll ‹ἐν› : om. von der Mühll et Arrighetti **19** ‹ὁ› : om. von der Mühll et Arrighetti **28** χάριν φιλίας : χάριν, χάριν φιλίας von der Mühll **42** ἀπολύσεως : ἀπολαύσεως von der Mühll et Marcovich ‹τοῦ κακοῦ› : om. von der Mühll et Marcovich **59** ἀλλ’ ἡ δόξα : ἀλλὰ δόξα von der Mühll et Marcovich **70** παρέξει : παρέχει Marcovich **71** τὴν : om. von der Mühll et Marcovich **80** νέῳ : γενναίῳ von der Mühll, νέῳ πρώτη Marcovich

Iš sen. graikų kalbos vertė filosofinio teksto vertimo seminaro dalyviai:
Vytautas Ališauskas, Viktoras Bachmetjevas, Agata Borovska, Paulius Garbačiauskas, Tomas Nemunas Mickevičius, Andrius Šimašius, Justinas Žalys ir Raminta Važgėlaitė